

УДК 330.341.1(477)

Інноваційно-інвестиційна політика

Федулова Л.І., д-р екон. наук

завідувач відділу Інституту економіки та прогнозування НАН України

КОНЦЕПТУАЛЬНА МОДЕЛЬ ІННОВАЦІЙНОЇ СТРАТЕГІЇ УКРАЇНИ

Розкрито сутність впливу глобалізаційних викликів на розвиток економіки України. Визначено та проаналізовано проблеми, що вимагають стратегічного підходу до розроблення державних програмних документів. Запропоновано концептуальну модель інноваційної стратегії України та охарактеризовано змістовну сутність її складових стосовно стратегічних напрямів, визначено передумови її реалізації.

Ключові слова: інновація, інноваційна сфера, конкурентоспроможність, інноваційна модель, інноваційна стратегія, стратегічні напрями.

Сьогодні ні в кого не виникає сумнівів стосовно того факту, що ефективність та динамізм інноваційної сфери є вирішальним чинником забезпечення конкурентоспроможності як економічної системи, так і країни в цілому. У цьому контексті ставлення держави до інноваційної діяльності найбільш яскраво відображає її законодавча, бюджетна та податкова політика. А події у світі, спричинені глобальною світовою кризою 2008–2009 рр., засвідчили, що насиченість ринків, глобальний характер пропозиції товарів та послуг спрямовують головні інструменти завоювання ринків у площину динамічної технологічної конкуренції на основі інновацій, що знижують усі види трансформаційних і трансакційних витрат, а також створюють. Окрім того, інновації дозволяють створювати нові ринки у випадку, якщо в процесі їхньої реалізації вдається задовольнити нові, раніше не усвідомлені, потреби (зокрема, за допомогою упровадження концепції інновацій, ініційованих споживачами).

З цих позицій завдання забезпечення інноваційної моделі розвитку з врахуванням нових викликів вимагають втілення в конкретні стратегії держав і компаній, які прагнуть посилити свої конкурентні переваги в умовах нового порядку розподілу світового економічного простору та в ситуації поширення нового технологічного укладу.

Формування основних засад інноваційного розвитку визначено одним із головних стратегічних пріоритетів економічної політики України, починаючи з 1998 р. [1]. Проте, окрім проголошених намірів, такий пріоритет на практиці повинен передбачати цілеспрямовану державну політику, конкретизовану за напрямами реалізації у вигляді стратегії дій [2].

За останні роки в країні зроблено чимало як в інституційному, так і в законодавчому плані для формування дієвого механізму активізації інноваційної діяльності.

Але й виявлено комплекс проблем, що стримують результативність дії такого механізму. Державна влада поки в цілому не досягла значимих успіхів у створенні "інноваційного клімату" у країні: заходи щодо підтримки інноваційної активності носять локальний характер й не дозволяють переломити сформовані негативні тенденції (особливо це стосується тенденції зниження науково-технологічного потенціалу в промисловості).

З цих позицій важливим постає завдання щодо вибору стратегічних напрямів інноваційної спрямованості розвитку економіки України. В той же час удосконалення економічної системи країни на інноваційній основі має відбуватися з використанням кращого зарубіжного досвіду, адекватного сучасним викликам і проблемам розвитку вітчизняного політичного й економічного процесів.

Для України, перед якою поставлено стратегічне завдання модернізації національного господарства і більш ефективного включення у світову економіку, розвиток науково-технологічної та інноваційної сфери має практичне значення. Створення інноваційної системи, яка спирається на використання ринкових механізмів і активну державну науково-технологічну та інноваційну політику, повинно стати основою для розвитку галузей і секторів, заснованих на знаннях, їхньої довгострокової конкурентоспроможності в рамках національних кордонів і на світових ринках.

Сьогодні глобалізація висуває нові виклики національним інноваційним системам, серед яких: 1) загострення соціальних проблем, таких як: нові проблеми охорони здоров'я в умовах, що змінилися, старіння населення, подовження активної фази життя людини; питання охорони навколишнього середовища й пошук нових джерел енергії, а також необхідність енергозбереження й ресурсозбереження в інтересах стійкого розвитку; 2) зміни в науково-технологічній сфері: зростання міждисциплінарності досліджень і розробок (наприклад, у сфері біо-, нано-, інфотехнологій), зближення науки й технологій в умовах нової технологічної революції й формування нового технологічного укладу; 3) зміни в інноваційній сфері: поява нових бізнес-моделей, а також динамічне відкриття, завоювання й формування нових ринків (особливо інноваційних). Актуальною для країн у посткризовий період стає проблема стосовно інновацій в контексті того, як конвертувати знання про технології, ринки тощо в соціальне та фінансове багатство. Надання фінансових послуг також пропонується додати до цього списку [3]. У даному контексті активізуються реформи, спрямовані на впровадження адекватної політики й формування такої структури в діапазоні від загального ділового навколишнього середовища – особливо в послугах, у галузях промислової мережі – до міжнародної торгівлі й міжнародних інвестицій, фінансових ринків, ринків праці і освіти.

Розв'язання завдань відновлення економічного потенціалу, прискорення переходу на інноваційний шлях розвитку України відбувається в умовах впливу ряду зовнішніх і внутрішніх викликів, що ускладнюють досягнення поставлених цілей та вимагають посилення зусиль у напрямі вирішення накопичених у суспільстві й інноваційній системі проблем.

Один із ключових викликів для України – посилення в глобальному масштабі конкурентної боротьби за фактори, що визначають конкурентоспроможність інноваційних систем, у першу чергу, за висококваліфіковану робочу силу й інвестиції, котрі залучають у проекти нові знання, технології, компетенції, різке підвищення мобільності цих факторів. В умовах низької ефективності національної інноваційної системи в Україні (через деформованість її конфігурації із-за недооцінювання ключової ролі в ринковій економіці) це означає прискорене вилучення із країни конкуре-

нтоспроможного знаннєвого потенціалу – кадрів, технологій, ідей, інтелектуального капіталу.

Ключовим із **зовнішніх викликів** у частині інноваційного розвитку є **перехід технологічного розвитку світової економіки в нову якість**. Перехід економік країн-лідерів на наступний (шостий) технологічний уклад, технологічні зміни, насамперед у ресурсозбереженні й альтернативній енергетиці, різко загострює питання прискорення національної програми ефективності енергозбереження. Окрім того, інвестиції в технологічний розвиток, в "інноваційний ривок" розглядаються розвиненими країнами (США, Японія, країнами ЄС), а також зростаючими економіками Китаю, Індії, Бразилії ключові антикризові заходи (виділені десятки мільярдів доларів додаткових інвестицій у розвиток медицини, біотехнологій, альтернативної й поновлюваної енергетики, атомної галузі, інформаційних технологій). Ці виклики диктують необхідність випереджального розвитку окремих специфічних напрямів наукових досліджень і технологічних розробок ("зелена" енергетика, геномна медицина, нові технології в сільському господарстві тощо), по багатьох з яких в Україні є не лише заділи, але й реальні напрацювання, які, на жаль, неоцінені державною владою.

Відповідь на більшість із зазначених викликів стосується перспектив інноваційного розвитку й підвищення частки вітчизняного високотехнологічного виробництва (авіабудування, суднобудування, космічна галузь) у ВВП. І хоча в 2009–2011 рр. у цілому вдалося зберегти бюджетну підтримку цих секторів на прийнятному рівні, цієї підтримки вистачить тільки для забезпечення виживання ключових підприємств. Її недостатньо для різкого підвищення глобальної конкурентоспроможності й експансії на зовнішні ринки.

Загалом, нездатність України відповісти на дані виклики означає втрату наукового потенціалу, що зберігається, ослаблення геополітичних позицій, посилення статусу країни "наздоганяючого розвитку", не здатної до виробництва нового знання й досягнення глобального лідерства за ключовими технологічними напрямками, довгострокове закріплення сировинного характеру української економіки, низькі темпи економічного зростання. Це означає неможливість досягнення цілей і завдань довгострокового розвитку.

Жорстка бюджетна політика, що спирається на традиційні методи формування та здійснення, обмежує можливості використання державою фінансових стимулів для нарощування інноваційної активності. Причини цьому - необхідність підтримки досягнутого рівня соціального захисту населення, пенсійного забезпечення, негативних демографічних трендів, пов'язаних зі значним скороченням чисельності економічно активного населення.

Проблеми, що викликають необхідність розроблення інноваційної стратегії соціально-економічного розвитку економіки України. За двадцять років незалежності України у рамках реалізації попередніх програм і стратегій були закладені основи діючої національної інноваційної системи, розпочато зусилля щодо розвитку сектора досліджень і розробок, формування інноваційної інфраструктури, модернізації економіки на основі технологічних інновацій.

Статистичний аналіз показав, що в Україні процес науково-технологічного та інноваційного розвитку в кризових 2008–2009 рр. загалом мав (як у більшості країн світу) задовільні результати. У кінцевому підсумку таких обвалів, як по фінансовій системі та реальному сектору економіки не відбулося. Зокрема, обсяг виконаних наукових та науково-технічних робіт (у фактичних цінах) мав постійну задовільну

тенденцію до зростання (не винятком були і 2008–2009 рр.), хоча їхня питома вага у ВВП протягом останніх років залишається майже стабільною. Результати оцінки особливостей науково-технологічного та інноваційного процесу в кризовий період дозволили підтвердити загальновідоме: науково-технологічний прогрес не закінчується, а лише відкриває нові перспективи. Україна й цього разу встояла завдяки своєму науково-технологічному потенціалу, який, незважаючи на штучні перепони й державні прорахунки, має природну властивість відтворюватись.

Здійснений нами порівняльний аналіз рейтингів Індексу глобальної конкурентоспроможності за факторами інноваційності (рис. 1) дозволив зробити узагальнений висновок щодо руху України на шляху зростання конкурентоспроможності: зазначений процес у динаміці нестійкий, відбувається на фоні складного за поведінкою бізнес-середовища, через відсутність дієвої та послідовної державної політики наявний науково-технологічний та інноваційний потенціал не реалізується як рушійний фактор, що позначається на низькому рівні економічного розвитку країни.

Рис. 1. Динаміка зміни складових групи субіндексів "інновації" та "конкурентоспроможність бізнесу" для України

Джерело: The Global Competitiveness Report за відповідні роки.

Сприйнятливість українського бізнесу до інновацій технологічного характеру залишається низькою. Так, в 2010 р. розробку й впровадження технологічних інновацій 4,9% від загального числа підприємств вітчизняної промисловості, що суттєво нижче значень, характерних для Німеччини (69,7%), Ірландії (56,7%), Бельгії (59,6%), Естонії (55,1%), Чехії (36,6%) мала частка підприємств, які інвестують у придбання нових технологій (1,8%). Приміром, в Росії – 7,8%. Отже, домінування найменш передових типів інноваційної поведінки (запозичення готових технологій і т. ін.) характеризує українську інноваційну систему як орієнтовану на імітаційний характер, а не на створення радикальних нововведень і нових технологій. Україна демонструє мінімальну серед країн ОЕСР частку передових інноваторів – таких серед українських інноваційно-активних підприємств налічується лише 12%, у порівнянні з 35% у Японії й Німеччині, 41–43% – у Бельгії, Франції, Австрії, 51–55% – у Данії й Фінляндії.

Діюче державне регулювання підприємницької діяльності в цілому й інноваційній діяльності зокрема характеризується поки негативним ставленням до бізнесу,

особливо малого та середнього. Це видно з різних рейтингів інвестиційного клімату, комфортності ведення бізнесу, "висоти" адміністративних бар'єрів (інтегральний рейтинг Doing Business (Ведення бізнесу)). Наприклад, висока позиція в індексі легкості ведення бізнесу означає, що регуляторний клімат сприяє веденню бізнесу. Так, в останньому рейтингу [4] Україна перебуває між Сирією (144) і Гамбією (146). Особливістю нового рейтингу стало включення в розрахунки ще одного показника – обсягу реформ, здійснених за останні п'ять років. Лідерами за цим показником виявилися Китай і Індія, а також низка африканських країн.

Великий від'ємний торговельний баланс високотехнологічної продукції України свідчить про низький власний інноваційний потенціал нашої країни. Споживаючи таку продукцію, країна не створює власної виробничої бази для адекватного збільшення випуску конкурентоспроможної прогресивної продукції. Такий стан не може задовольняти в контексті необхідності створення передумов для майбутнього економічного зростання української економіки.

В Україні й до цього часу не ідентифікованим залишається інноваційне підприємство, тому неможливо встановити масштаби підтримки створення малого інноваційного бізнесу. (Наприклад, обсяг програм Small Business Innovation Research (SBIR) Program і Small Business Technology Transfer (STTR) Program у США становить 2 млрд дол., у Росії "інноваційна" компонента державної програми підтримки малого інноваційного бізнесу еквівалентна приблизно 67 млн дол., розміри Фонду сприяння розвитку малих форм підприємств у науково-технічній сфері – приблизно 113 млн дол. США.) В Україні зазначена практика взагалі відсутня.

Неінноваційний характер держави насамперед виражається в недостатньому обсязі фінансування наукової й інноваційної сфери (асигнування на науку з коштів державного бюджету в 2010 р. становили 0,34% ВВП). До того ж більшість підприємств постійно перебувають у стані необхідності жорсткої оптимізації витрат, і тому передусім заощаджують на розвитку, відкладаючи на невизначене майбутнє інноваційні проекти, видатки на НДДКР і технологічну модернізацію.

В умовах обмеженості внутрішніх ресурсів (особливо фінансових), вирішення проблеми достатнього фінансування наукової та інноваційної сфер діяльності, яке в Україні в розрахунку на душу населення у 5–8 разів менше, ніж у багатьох країнах світу, вимагає пошуку перспективних джерел фінансування науково-технологічної сфери і створення інновацій та їхнього ефективного використання у виробництві.

Існуюча система державних закупівель (як нормативна база, так і сформована практика) поки скоріше перешкоджає доступу інноваційної продукції в систему держзамовлення.

Проілюстроване вище свідчить, що негативні явища у сфері інноваційної діяльності становлять загрозу економічній та технологічній безпеці України, що потребує вжиття невідкладних заходів як з боку вищого політичного керівництва держави, так і органів виконавчої влади на всіх рівнях. При цьому, для визначення економічного аспекту зазначеного, слід звернути увагу на три особливості ринку інновацій, створення якого потрібно прискорити в Україні: 1) накопичений запас нереалізованих нововведень; 2) ринок складається не із самої продукції (у вигляді товарів, технологій), а з набору організацій, колективів, потенційно здатних здійснювати інноваційну діяльність; 3) в умовах дефіциту ресурсів поки не вдається знайти адекватного механізму фінансування, що враховував би високий рівень ризику.

За двадцять років існування незалежної України сфера освіти так і не стала базою для формування інноваційної свідомості та інноваційного середовища. На відміну від більшості розвинених країн і країн, що мали колись однаковий з Україною

статус, де недоліки базової освіти в певній частині усуваються у системі вищої освіти, в Україні у вузівській освіті поширюються тенденції деградації. Відповідно до міжнародних рейтингів (Times Higher Education, Shanghai Jiao Tong ARWU, рейтинг результативності наукових праць ВНЗ НЕЕАСТ), українські ВНЗ не попадають у перші дві сотні. Вітчизняні освітні установи й загалом і вищі навчальні заклади зокрема, поки не стали для тих, хто навчається, "школою інновацій". Цілеспрямована робота з розвитку компетенцій у сфері досліджень і розробок, мотивацій до інновацій у ВНЗ й досі перебувають у зародковому стані через відсутність сучасної системи освіти, у першу чергу, й через відсутність нормативно-законодавчої бази щодо регулювання й стимулювання інноваційних ідей.

Ці негативні тенденції викликані, у тому числі, і хронічним недофінансуванням сфери освіти в 90-ті роки й початку 2000-х. Зараз ситуація покращилася, але за відносними показниками державного фінансування цієї сфери Україна, як і раніше, значно поступається країнам-лідерам і навіть значному числу країн, так званого наздоганяючого розвитку. Брак фінансування істотно збільшується структурними проблемами, включаючи застарілі моделі керування навчальним процесом, брак у системі освіти сучасних кадрів, у тому числі, управлінських. У цілому, система освіти недостатньо орієнтована на задоволення потреб інноваційного розвитку й економіки. До того ж, постійно знижується якість освіти.

Великі надії покладаються на Державну цільову програму "Наука в університетах", затверджену Постановою Кабінету Міністрів України від 19.07.2007 р. № 1155. Проте, на нашу думку, при існуванні наявної ситуації у сфері освіти, коли викладачі-науковці перевантажені навчальною діяльністю і більше мотивовані саме цим видом роботи, реалізація цієї Програми суттєво не вирішить проблему активізації освітньої науки й її впливу на формування інноваційного середовища. Потрібна абсолютно нова модель за умови реформатування самої системи вищої школи.

Наукова сфера України стосовно академічної, галузевої та так званої "заводської" (корпоративної) науки не може реалізувати свій потенціал як продуктивну силу розвитку суспільства через систему проблем, котрі не вирішуються роками, серед яких: недостатній рівень фінансування з боку держави та вітчизняних й іноземних замовників; старіння наукових кадрів (середній вік дослідника – 47,3 року, кандидата наук – 51,7 року, доктора наук – 62,2 року); застаріла матеріально-технічна база (у 2007–2010 рр. капітальні витрати становили близько 2% від загальних витрат на дослідження і розробки або лише 0,2% освоєних інвестицій в основний капітал).

Разом з тим у науковій сфері є й інші проблеми, що справляють негативний вплив на стан фінансового забезпечення науки і вирішення яких можливі виключно за державної участі: недостатня популяризація наукової праці; низька престижність наукової професії; низький рівень інноваційної культури представників органів державного управління та бізнесових структур; недосконалий механізм фінансування наукових досліджень і розробок; скасування або призупинення вимог законодавчих актів із питань стимулювання науково-технічної, технологічної та інноваційної діяльності; відсутність сталих мотивацій щодо залучення науки і наукових працівників для прискорення економічного розвитку на якісній основі; відсутність механізмів державної підтримки виробництв вищих технологічних укладів, інноваторів, раціоналізаторів; слабкий захист інтелектуальної власності; відсутність традиційних форм підтримки наукової творчості, у тому числі серед наукової молоді (пільгове виділення житла та земельних ділянок, обмеженість коштів на наукові відрядження, обмеженість механізмів застосування наукових стипендій грантової підтримки проривних досліджень тощо).

Тенденція до зменшення абсолютних та відносних показників фінансування науки з боку вітчизняних замовників свідчить про постійне зниження рівня затребуваності результатів наукових досліджень, що пояснюється стагнаційним характером вітчизняної економіки: ставка робиться на дешеву робочу силу, використання надбань попередніх поколінь, на низькотехнологічні сектори виробництва і сировинні ресурси. Практика розвинених країн свідчить, що значне збільшення затребуваності результатів науки, а, отже, позабюджетного фінансування наукової сфери, відбувається при активному розвитку виробництва.

Систематичне внесення змін або застосування мораторію до положень законодавства в інноваційній сфері в частині податкових преференцій фактично призвело до стагнації діяльності технологічних парків, які на сьогодні є єдиним механізмом реалізації інноваційної політики держави.

Недооцінка провідної ролі технологій та необхідності технологічної однорідності міжгалузевої структури виробництва значно обумовлює зниження конкурентоспроможності галузей промисловості. Слід також зазначити, що в умовах зниження інвестиційної активності і відсутності результативної промислової політики заходи щодо реструктуризації української економіки не привели до модернізації виробництва на основі передових технологій, що забезпечують конкурентоспроможність усіх компонентів продукції по всьому технологічному ланцюжку її випуску. Основні ж елементи створюваної НІС України – науково-технічна сфера, інноваційна інфраструктура, підприємства, інтелектуальні і матеріальні ресурси – функціонують ізольовано один від одного, без наявності будь-якої збалансованості в цій системі, до того ж відірвано від структурних змін в економіці.

Не забезпечує коопераційні зв'язки між науковими організаціями, установами освіти і підприємствами діюча в Україні система державних наукових і науково-технічних програм (ДНТП), яка повинна була стати організаційно-правовим каркасом взаємодії. Фінансування ДНТП зведено до мінімуму, а мізерні кошти розпорошуються серед занадто великої кількості дрібних проектів, не пов'язаних єдиною системою цілей в рамках програм. Це, у свою чергу, унеможливує розв'язання комплексних міжгалузевих і міждисциплінарних проблем щодо створення новітніх технологій скоординованими зусиллями академічних, галузевих наукових установ, ВНЗ та підприємств. Українським до виконання ДНТП залучається галузева наука і промислові (агропромислові) підприємства, в результаті чого дуже в незначних обсягах результати виконання програм використовуються безпосередньо у виробництві. У складі проектів ДНТП не передбачаються обов'язкові етапи з освоєння виробництва і використання створюваної техніки і технології. Відсутній закріплений відповідними нормативними актами механізм передачі результатів виконання ДНТП до включення в інноваційні програми і проекти.

Не знайшли необхідного розвитку мережеві організаційно-економічні структури (кластери, промислово-фінансові групи, холдинги тощо), які сприяли б взаємодії технологічно пов'язаних підприємств, наукових установ, фінансових інститутів на регіональному рівні. Розвиток інноваційної інфраструктури обмежується створенням окремих технопарків, інноваційних центрів і бізнес-інкубаторів, які й до цього часу виконують інноваційну функцію й недостатньо сприяють взаємозв'язку науки і малого та середнього підприємництва.

Взаємодія елементів НІС істотно обмежується низькою інформаційною прозорістю інноваційної сфери завдяки недостатній інформації про нові технології і можливості ринків збуту інноваційної продукції, а також про можливі інноваційні об'єкти вкладення капіталу з потенційно високою доходністю.

У напрямі захисту прав інтелектуальної власності у сфері науки і технологій, стимулювання залучення в господарський обіг результатів науково-технологічної діяльності виокремлюються такі ознаки проблемних ситуацій: зниження рівня патентної активності; низька інноваційна активність підприємств; скорочення кількості розроблених і освоєних технологій; переорієнтація фундаментальних і пошукових досліджень на закордонні норми і світовий досвід. Серед причини виникнення проблем: несприйнятливості економіки; розвал галузевої науки; скорочення кількості конструкторських бюро (КБ); відсутність інжинірингу; застаріла лінійна модель підтримки інноваційного циклу, де кожен етап обслуговується однією структурою; неможливість сполучення дослідницької розробки й освоєння нововведень; застарілі технології і виробництва; відсутність державної підтримки інноваційних підприємств; незатребуваність результатів внутрішнім ринком; зростання міжнародної конкуренції; відсутність ефективної системи управління інтелектуальною власністю.

Аналіз практики господарювання дозволяє стверджувати, що в Україні не існує сприятливих передумов для розвитку венчурного бізнесу. Дається взнаки низька інформаційна прозорість ринку інтелектуальної власності, що призводить до значних труднощів із пошуком підприємств-реципієнтів та інноваційних проектів під венчурні інвестиції. Практично повна відсутність законодавчої бази, яка регулює діяльність венчурного бізнесу, становить найважливішу проблему.

Сприяння ефективній реалізації експортного потенціалу України є одним із найважливіших елементів державної промислової і структурної політики. Зіставлення технологічної структури експорту з України та світового експорту засвідчує істотне відставання України у сфері експорту високотехнологічної продукції – її питома вага є майже на порядок нижчою, ніж в середньому у світі і практично не збільшилася за останні роки. Замість високотехнологічної продукції Україна постачає на світовий ринок товари низького ступеня готовності, так звану технологічну "сировину" та середньотехнологічну продукцію машинобудування, одночасно закупаючи дорогі готові зарубіжні технології, що потребує супутнього придбання дорогих додаткових послуг (монтаж устаткування і його наступне технічне обслуговування).

За останні роки не було реалізовано заходи у рамках інноваційної політики щодо поліпшення бізнес-середовища, стимулювання компаній до інновацій, розвитку різних інструментів підтримки технологічної модернізації, однак, при наявності окремих поліпшень, зберігається фрагментарність і нестійкість загального прогресу в даній сфері. До числа ключових проблем у формуванні й реалізації державної інноваційної політики в Україні відносяться такі:

1) недостатня якість бізнес-середовища, збереження нерозвиненості умов для справедливої конкуренції на ринках, а також за одержання державної підтримки;

2) збереження значних бар'єрів для поширення в економіці нових технологій, обумовлених, перш за все, відсутністю державної технологічної політики й неефективним галузевим регулюванням, включаючи процедури сертифікації, митне і податкове адміністрування;

3) недостатність зусиль регіональної й місцевої влади щодо поліпшення умов для інноваційної діяльності. Деякі регіони демонструють істотний прогрес у формуванні сприятливих умов для інноваційного бізнесу, у розвитку різних інструментів підтримки інновацій, однак досить повільно проходить процес міжрегіонального поширення кращих практик;

4) взаємодія бізнесу й держави у формуванні й реалізації інноваційної політики поки не носить регулярного характеру, не забезпечує збалансованого вираження інтересів різних інноваційно-активних підприємств, особливо у нових секторах, що формуються;

5) недостатня ефективність інструментів державної підтримки інновацій: обмежена гнучкість, нерозвиненість механізмів розподілу ризиків між державою й бізнесом, слабка орієнтованість на стимулювання зв'язків між різними учасниками інноваційних процесів, на формування й розвиток науково-виробничих та технологічних партнерств.

Слід зазначити, що багатокладний характер української економіки, котрий принципово розрізняється за технологічним рівнем та інституціональними умовами розвитку різних секторів, виключає можливість визначення єдиної, універсальної для всіх секторів моделі інноваційного розвитку. Держава повинна сприяти зростанню інноваційної активності компаній, підвищенню результативності їхньої інноваційної діяльності, але при цьому самі компанії повинні визначити конкретні шляхи й форми інноваційної діяльності.

Отже, все вище зазначене дозволяє констатувати **про негайну необхідність розроблення інноваційної стратегії України**, мета якої повинна включати формування нового типу інноваційної системи, що забезпечує конкурентоспроможність вітчизняної економіки на основі використання вітчизняного науково-технологічного потенціалу в напрямі сприяння якісному економічному зростанню. Серед основних завдань, розв'язання яких має бути здійснено при реалізації зазначеної мети, основними є: відтворення науково-технологічного потенціалу, адекватного внутрішнім і зовнішнім викликам; стимулювання технологічного розвитку економіки; підтримка розвитку інноваційного підприємницького середовища; формування і розвиток багаторівневої інноваційної інфраструктури; вироблення та реалізація регіональної інноваційної політики та ін. Концептуальна модель інноваційної стратегії України (Стратегія) як загальнодержавного документа й плану стратегічних дій, розробленого за відповідною методологією, повинна мати структуру (рис. 2).

Держава при затвердженні й реалізації Стратегії має виходити з таких *принципів*: концентрація зусиль держави у сферах, що характеризуються недостатньою підприємницькою активністю, переважна орієнтація на заповнення "провалів ринку"; тісна взаємодія держави, бізнесу й науки як при визначенні пріоритетних напрямів технологічного розвитку, так і в процесі їхньої реалізації; прозорість розподілу бюджетних коштів і оцінки досягнутих результатів; орієнтація при оцінці ефективності організацій науки й освіти, інноваційного бізнесу й інфраструктури інновацій на найвищі міжнародні стандарти; стимулювання конкуренції, подолання монополізму в секторі генерації знань як ключової мотивації для інноваційного поведіння.

У процесі розроблення Стратегії, особливо щодо вибору стратегічних напрямів та їхнього змістовного наповнення (що разом зі сценаріями інноваційного розвитку є її ключовими складовими), важливо враховувати такі умови, особливості й тенденції інноваційної політики окремих впливових країн та інтеграційних угруповань. Зокрема, експертні оцінки в галузі нових технологій і їхніх застосувань потребують висококваліфікованих, дійсно рідкісних людських ресурсів, у зв'язку з чим виникає питання: чи належним чином інноваційна політика вміщує систему пріоритетів, щоб найбільш повно використовувати в країні доступне знання? Звідси – стратегічно важливо – як повинні розвиватися компетенції для інноваційної діяльності, підприємництва й творчого застосування технологій для формування нового змісту інноваційної діяльності? [5].

З точки зору розвинених країн Заходу, їхній вибір полягає у визначенні альтернативи: пошук шляхів боротьби за ресурси чи формування нового ринкового середовища, що мотивує зростаючі країни й допомагає їм створювати сучасні продуктивні сили скрізь, де на це виникає соціальне замовлення. Тому однією із тенденцій в інноваційній політиці можна назвати пошук шляхів для співробітництва в інноваційній

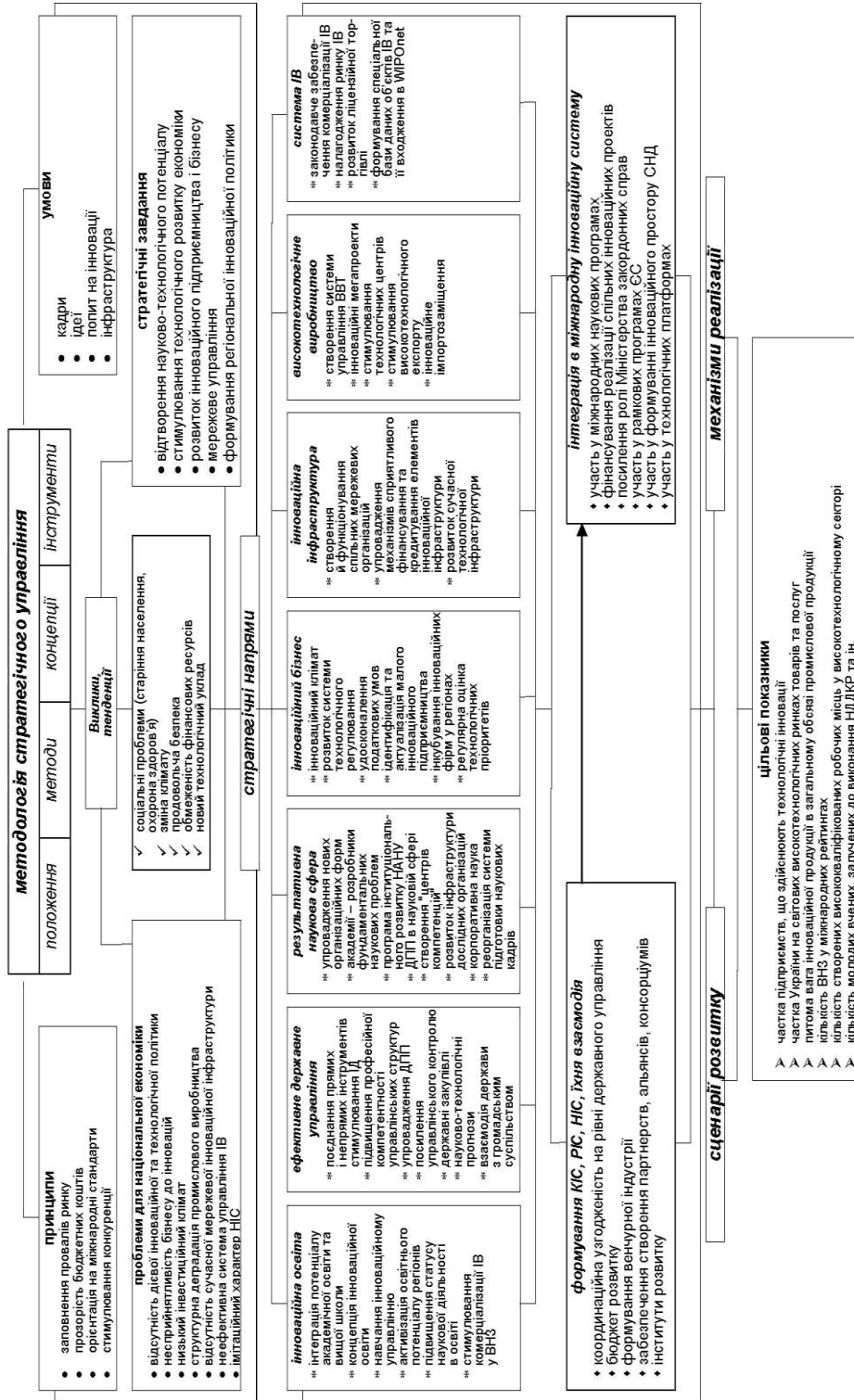

Рис. 2. Концептуальна модель інноваційної стратегії України

Джерело: розроблено автором.

сфері розвинених країн та країн, що розвиваються. Зокрема, розвинені країни прагнуть з'ясувати, якими засобами можуть просуватися інновації, якщо виходити з того, що країнам, які розвиваються, немає необхідності копіювати складну інфраструктуру країн ОЕСР. Отже, головним стимулом для включення роботи із країнами, що розвиваються в інноваційну політику має слугувати перспектива усунення нерівності, що представляє собою потенційну загрозу виникненню конфліктів, швидкому розповсюдженню хвороб і голоду. За допомогою такого співробітництва в країнах, що розвиваються можливе формування інноваційної культури, котра сприяє економічному зростанню й одержанню пов'язаних із ним благ.

В Україні й до цього часу не враховується такий важливий стратегічний ресурс як суспільні організації. Зокрема, найбільш значимим механізмом координації між державою й суспільними організаціями повинно стати створення постійно діючих консультативних рад із залученням представників загальноукраїнських об'єднань підприємців, галузевих бізнес-асоціацій і професійних об'єднань, представників наукового й освітнього співтовариства, благодійних і експертних організацій. За участю цих консультативних рад буде здійснюватися розроблення й експертиза державних програм (у сфері наукової, технологічної й інноваційної діяльності), підпрограм, що входять до їхнього складу, і державних цільових програм, а також – оцінка ефективності їхньої реалізації. У кінцевому підсумку формування механізмів координації діяльності в галузі підтримки інновацій всіх основних зацікавлених сторін, дозволить максимально ефективно використовувати потенціал держави, бізнесу й громадських організацій суспільства в цій сфері. Узгоджені на широкій основі національні пріоритети, викладені у формі стратегічних, довгострокових заходів політики, полегшують завдання координації, забезпечуючи консенсус і взаємопорозуміння всіх зацікавлених сторін.

Органам державної влади потрібно звернути увагу на формування ефективної координації діяльності інститутів розвитку, спрямованої на підтримку інноваційних проектів з метою формування цілісної збалансованої системи, що забезпечує необхідний рівень підтримки на всіх фазах інноваційного процесу. Одним із таких інститутів є фонди прямих інвестицій в інноваційні проекти й підприємства високотехнологічних секторів економіки за участю банків, у тому числі проектів, профінансованих на попередній стадії інноваційного циклу фондами, котрі одержали підтримку з коштів Державної венчурної компанії. Використання ресурсів інститутів розвитку для підтримки конкретних інноваційних проектів повинно мати такий порядок: наукові організації й вищі навчальні заклади, Фонд сприяння розвитку малих форм підприємств у науково-технологічній сфері, фонди посівних інвестицій, венчурні компанії, профільні компанії, банки. З метою реалізації такого "інноваційного ліфта" буде організована взаємодія на стиках зон відповідальності інститутів розвитку в міру розвитку проектів і компаній, що їх реалізують. Крім того, координація діяльності інститутів розвитку й державних органів виконавчої влади з метою підвищення ефективності комерціалізації результатів, що одержані у рамках державних цільових програм, буде забезпечуватися в рамках відповідних угод про співробітництво й процедур спільної роботи над проектами.

Останніми роками в Україні істотно поліпшена договірно-правова база міжнародного наукового співробітництва. Підписано низку угод на міжурядовому рівні про співпрацю у сфері науки і технологій. Розвиваються науково-технологічні відносини між Україною і Європейським Союзом (ЄС) – головним чином у рамках Сьомої рамкової програми у сфері науково-технологічного розвитку за фінансової підтримки Комісії ЄС з питань науки і технологій. Зокрема, реалізуються ініціативи ЄС у сфері науково-технологічного розвитку програм (INTAS, TACIS, COPErnicus та ін.).

У стратегічній перспективі ключовими напрямками розвитку міжнародного співробітництва у сфері інновацій повинні стати: підтримка виходу українських високотехнологічних компаній на світові ринки, спрощення контрольних процедур у зовнішній торгівлі високотехнологічною продукцією; створення в Україні високотехнологічних виробництв і дослідницьких центрів міжнародних компаній при залученні прямих іноземних інвестицій; активізація міжнародного науково-технологічного співробітництва. Пріоритетними напрямками активізації останнього мають стати такі:

- забезпечення активізації участі українських дослідницьких організацій і компаній у міжнародних науково-технічних програмах багатостороннього співробітництва, включаючи рамкові програми ЄС по дослідженнях, технологічному розвитку й демонстраційній діяльності, а також міжнародні технологічні платформи;
- укладання двосторонніх і багатосторонніх міжнародних угод зі стимулювання науково-технологічної й інноваційної кооперації за пріоритетними напрямками розвитку технологій. Максимально повинен бути реалізований потенціал кооперації високотехнологічних виробництв у рамках інтеграції на просторі СНД, у тому числі в рамках розвитку спільної виробничої й торговельної активності в країнах сформованого Єдиного економічного простору;
- розвиток міжнародного співробітництва компаній з державною участю, у тому числі при реалізації ними програм інноваційного розвитку, стимулювання створення на території України міжнародних науково-технологічних центрів, а також корпоративних центрів досліджень і розробок;
- розширення підтримки стажувань українських дослідників за кордоном і закордонними дослідниками в Україні, проведення в Україні міжнародних наукових конференцій.

Реалізація державної інноваційної політики повинна започатковуватись на застосуванні принципу відкритих інновацій, ініціювавши:

- практичну реалізацію ініціативи Європейської комісії зі створення технологічних платформ як одного із ефективних механізмів взаємодії й кооперації організацій і підприємств України й країн СНД та ЄС; розроблення рекомендацій органам влади України щодо вироблення погодженої державної політики у сфері функціонування конкретної технологічної платформи (особливо в напрямі наукових досліджень та комерціалізації результатів новітнього технологічного укладу);
- створення комунікаційної платформи щодо організаційної взаємодії представників бізнесу, науки, споживачів і держави з питань вибору пріоритетів, визначення стратегічних цілей, формування дорожньої карти модернізації й науково-технологічного розвитку, а також здійснення відповідних НДДКР;
- практичної реалізації концепції створення технологічних кластерів за участю міжнародних організацій.

З метою ефективної реалізації Стратегії має бути реорганізована *система стратегічного управління у сфері інноваційного розвитку*, зокрема, щодо вибудовування чіткої ієрархії документів стратегічного планування, котрі визначають державну політику в сфері науки й інновацій. Головними документами будуть Концепція довгострокового соціально-економічного розвитку України на період до 2020 р. і розроблена на її основі Стратегія на десятирічний період. Ці документи повинні уточнюватися, у тому числі, з урахуванням результатів регулярно поновлюваного науково-технологічного прогнозу. У рамках цих документів також будуть визначатися орієнтири фінансового забезпечення сфери науки й інновацій.

Узгодженими із зазначеними вище документами повинні стати державні програми. Для реалізації Стратегії будуть сформовані державні програми розвитку освіти, сфери досліджень і розробок, підтримки інноваційної активності в економіці, розвитку інформаційного суспільства, а також державні програми або підпрограми держпрограм, спрямовані на розвиток високотехнологічних секторів економіки. У рамках державних програм будуть деталізовані механізми реалізації Стратегії, конкретні заходи, джерела й обсяги фінансування. При цьому через інструмент державних програм загальна Стратегія буде пов'язана з рішенням завдань інноваційного розвитку в секторах економіки й соціальної сфери – охороні здоров'я, культурі, енергетиці й т. ін.

Документами, що розробляються відповідно до документів вищих статусів, повинні стати регіональні стратегії інноваційного розвитку. Це передбачає привнесення у відносно централізований процес прийняття рішень, що використовується в Україні, чіткого розуміння запитів і потреб на місцевому рівні. Посилення зворотного зв'язку в системі державного управління у сфері інноваційного розвитку допоможе органам влади державного рівня краще орієнтувати заходи щодо підтримки інновацій на регіональні потреби. Паралельно з документами стратегічного планування буде вибудована система формування й уточнення, а також реалізації технологічних пріоритетів, у рамках якої визначатимуться конкретні пріоритетні напрями розвитку науки й техніки, критичні технології, фінансовані державою в першочерговому порядку.

Стабільне економічне зростання України в середньо- та довгостроковій перспективі залежатиме від трьох основних факторів: 1) технологічного рівня (рівень інноваційної активності та ступінь розвитку ІКТ); 2) стану суспільних інститутів (законодавча база, боротьба з корупцією та ін.); 3) стану макроекономічного середовища (макроекономічна стабільність, кредитний рейтинг країни, витрати уряду та ін.). Важливу роль при цьому відіграють фактори інноваційного розвитку економіки, серед яких: фактор мотивації та запитуваності інновацій; техніко-економічна трансформація виробництва, характер і структура ринку тощо.

Висновки. Для країн з недостатньо сформованим інституційним середовищем, у тому числі й України, криза різко загострила умови, за яких їхня соціально-економічна система збільшує свій відрив від конкурентів, безнадійно відстаючи у сфері високих технологій та небезпечно експериментуючи зі зростанням соціальної нерівності. Такий стан робить модернізацію соціально-економічних відносин на основі переходу на якісно вищий технологічний рівень не лише бажаним, а життєво необхідним стратегічним кроком. У сучасних умовах міжнародної конкуренції взагалі не існує іншого вибору для України щодо моделі динамічного економічного розвитку, ніж мобілізація національного потенціалу для ефективного входження української економіки у технологічну траєкторію еволюції людської цивілізації.

Технологія прогнозування соціально-економічного розвитку має бути кардинально змінена. Екстраполяція минулих тенденцій не повинна домінувати при формуванні планів майбутнього. Стратегічне завдання полягає в переломі сформованих тенденцій, подоланні спаду й ініціюванні економічного зростання. Організація прогнозування та формування стратегії соціально-економічного розвитку в сучасних умовах вимагає врахування низки специфічних аспектів, пов'язаних з природою товарів із високим вмістом інтелектуальної власності, а також – з особливостями виробництва таких товарів. Неврахування відповідної специфіки призводить до обмеженості, а у низці випадків – і до неадекватності прогнозів та стратегій, виконаних із позиції класичних, індустріальних підходів щодо постіндустріального, мережевого виробництва.

Шостий технологічний уклад поки що тільки формується у світі, а це відкриває для України можливість випереджального розвитку на гребені нової хвилі економічного зростання. Тому особливістю сучасного етапу технологічної політики держави як складової реалізації її економічної стратегії має бути підвищена увага до наукомістких галузей промисловості, оскільки останні дедалі більше проявляють себе у вигляді каталізатора економічного зростання та створюють базу для втілення знань у промислові технології. У соціальному плані очікується, що наукомісткі технології можуть сприяти зміцненню демократичних процедур ухвалення рішень, підвищенню ефективності управління та безперервному навчанню членів суспільства протягом усього життя. В економічному плані подальший етап їхнього еволюційного розвитку приводить до економіки знань – типу економіки, де сектори технологічної матеріалізації знань відіграють вирішальну роль, а виробництво знань є джерелом економічного зростання.

У цьому контексті стратегічним слід вважати завдання залучення науковців усіх сфер наукової системи до процесу формування технологічних платформ і технологічних дорожніх карт, зокрема – здійснити відповідні системні розрахунки щодо подвоєння державних витрат на НДДКР; стимулювання інноваційної активності суб'єктів промислового сектора економіки; результативності всіх галузевих (відомчих) цільових науково-технічних програм, виявлення, нарівні з кращими результатами і кращими практиками, робіт, що дублюють раніше зроблені НДДКР та копіюють застарілі зразки науково-технологічної продукції (у тому числі закордонні).

Список використаних джерел

1. Указ Президента України від 11.06.1998 р. № 615/1998 "Стратегії інтеграції України до Європейського Союзу" [Електронний ресурс]. – Доступний з : <<http://zakon1.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/main.cgi>>.
2. Стратегічні виклики XXI століття суспільству та економіці України : в 3 т. – Т. 1 : Економіка знань – модернізаційний проект України / за ред. В.М.Гейця, В.П.Семиноженка, Б.Є.Кваснюка. – К. : Фенікс, 2007. – 520 с.
3. Голт Ф. Инновационная стратегия ОЭСР. Достижение новых ценностей // Форсайт. – 2009. – № 1(9). – С. 16–28.
4. Украина теряет позиции в рейтинге легкости ведения бизнеса [Електронний ресурс]. – Доступний з : <<http://www.prostobiz.ua/>>.
5. Федулова Л.І. Тенденції розвитку інноваційної політики та її вплив на економічне зростання // Економіка і прогнозування. – 2011. – № 2. – С. 63–81.

*Надійшла в редакцію
11.01.2012 р.*